

Maya Əli qızı Fərəcova¹⁰
FARS DİLİNDƏ MÜRƏKKƏB SİFƏTLƏRİN MÜXTƏLİF QURULUŞ MODELƏRİ
(Ardı. III hissə)

Fars dilində mürəkkəb sifətlərin əmələgəlmə qaydaları

Fars dilində mürəkkəb sifətlər tərkiblərinə görə aşağıdakı quruluş növlərinə ayrılırlar:

1) İki ismin birləşməsindən əmələ gələn mürəkkəb sifətlər:

$i+i=ms$

Bu cür sifətlər özləri də aşağıdakı növlərə bölünürlər:

a) İki ismin bir-birinin ardınca gəlməsi vasitəsilə əmələ gələn:

Məsələn: ابگونه[abqune]-sulu, maye halında

اتشپاره[atəşpare]-od parçası, şuluq

انتشطيع[atəştəb]-cəld, çevik, odlu-alovlu

خطاکار[xətakar]-günahkar, xəta törədən

خلاقکار[xelafkar]-etibarsız, vədinə xilaf çıxan

مه چهره

[məh çehre]-gözəl, ay bənizli

بیگیر طره مه چهره ای و وقصه مخوان

که سعد و نحس ز تا نیر زهره و زحل است

(حافظ)

2) Begir torre-ye məhçehre-vo gesse məxan, ke səəd-o nəhs ze təsir-e zohre-vo zohəl əst).

(Ay üzülü bir gözəlin telindən tut, əfsanə oxuma ki, xoşbəxtlik və bədbəxtlik zöhre (Venera) və Zöhəlin (Saturn) təsirindəndir. Hafiz)

b) İki müxtəlif və ya eyni ismin ب[ber] qoşmasının birləşməsi yolu ilə əmələ gələn mürəkkəb sifətlər;

məsələn:

پا بر جا[pa bər ca]-məhkəm, daimi, əsaslı, şıq

خانه بردوش[xanebərduş]-evsiz - eşiksiz, səfil, tüfeyli

غاشیه بردوش[ğəşiye bərduş]-ipə-sapa yatan, sözə baxan

لب بر گردان[ləb bər gərdan]-qatlanmış, tikilmiş

پوست بر پوست[pust bər pust]-qabıq qoymuş, lay-lay

پوست بر پوست بود حمچو پیاز

آن که چون پسته دیدیش همه مغز

(سعدی)

Anke çun peste didiş həme məğz

Pust bər pust bud həmçu piyaz

(Sədi)

Yalnız məqzdən ibarət olan püstə kimi gördüyün adam,

Soğan kimi lay-lay qabıqdan ibarət idi. (Sədi)

c) iki ismin در[dər] qoşması ilə birləşməsindən əmələ gələn mürəkkəb sifətlər;

$i+در[dər]+i=ms$

پا در هوا[pa dər həva]-ayağı yerdən üzülmüş

سر در کف[sər dər kəf]-çıxılmaz vəziyyətdə qalmış

d) iki eyni ismin təkrarı vasitəsilə əmələ gələn mürəkkəb sifətlər;

məsələn:

حلقه حلقه[həlğə həlğə]-halğa-halğa, fəl-fəl

خانه خانه[xane xane]-xana-xana, damalı

راه راه[rah rah]-zolaqlı

سر سر[sər sər]-sərsəri, axmaq, laqeyd

گره گره[gereh gereh]-düyün-düyün, buruq-buruq

در جعد پیچ پیچ تو هر مو گره گره

ای طره ی تو خم خم و گیسو گره گره

(جامی)

(ey torre-ye to xəmə-xəmə-o gisu gereh-gereh, dər cəd-e piç-piç-e to hər mu gereh-gereh)

(Ey saçı buruq-buruq, hörüyü düyün-düyün, sənin hər qıvrım telin də düyün-düyündür) (Cami)

e) iki ismin ا[əlif] vasitəsilə birləşməsindən əmələ gələn mürəkkəb sifətlər;

$i+(a)+i=ms$

məsələn:

البالب[ləbaləb]-ağzınacan dolu

رنگارنگ[rəngarəng]-əlvan, rəngarəng

¹⁰ BDU. Şərqişnəşq fakültəsi İran filologiyası kafedrası

گونگون [qunaqun]-müxtəlif, cürbəcür

وین پر از میوه های گوناگون
ان پر از لاله های رنگارنگ

[an por əz lələha-ye rəŋqarəŋq, vin por əz miveha-ye qunaqun]

(O. rəŋqbərəŋg lələlərlə doludur, və bu cürbəcür meyvələrlə doludur.)

f) iki eyni ismin در [dər] və اندر [əndər] qoşmaları vasitəsilə birləşməsindən əmələ gələn mürəkkəb sifətlər;

$i+\text{در}$ [dər]+ $i=\text{ms}$

məsələn:

پیچ در پیچ [piç dər piç]-buruq-buruq, dolamac

گره در گره [gereh dər gereh]-düyün-düyün

نگار اندر نگار [neqar əndər neqar]-naxış-naxış (içində)

لون در لون [lun dər lun]-rəŋg rəŋg (içində)

نگار اندر نگار و لون در لون

(تقیقی)

[neqar əndər neqar-o lun dər lun]

Naxış naxış içində, rəŋg rəŋg içində. (Dəğiği.)

g) iki ismin به (be) qoşmasının birləşməsi vasitəsilə əmələ gələn mürəkkəb sifətlər;

$i+\text{به}$ (be)+ $i=\text{ms}$

در به در [dər be dər]-pərakəndə, dərbədər

راه به راه [sər be rah]-qulaq asan, əncam qılan, yerinə yetirilmiş

گوش به گوش [quş be dər]-qulağı səsdə, (qapıda)

گوش به زنگ [quş be zəŋg]-qulağı səsdə (zəŋgdə)

لا بلا [la be la]-lay-lay, qat-qat

2) İsim və feil kökünün birləşməsi vasitəsilə əmələ gələn mürəkkəb sifətlər;

$i+\text{fk}=\text{ms}$

məsələn:

الخبز [abxiz]-selaparan, suaparan

بادخبز [badxiz]-küləkli

پا بند [pabənd]-əl-ayağı bağlı, asılı, inadkar

تابدان [tabdar]-parlaq; buruq-buruq, qıvrım, dalğalı

ثمر بخش [səmərbəxş]-faydalı, məhsuldar

شکر افشان [şekərəfşan]-şirin ləhcəli, şirindil

می کند حافظ دعای بی بشنو و آمین بگو

روزی ما باد لعل شکر افشان شما

(حافظ)

(mikonəd hafez doayi, beşenou və amin begu, ruzı-ye ma bad-e ləl-e şekərəfşan-e şoma)

Hafız bir dua edir, eşit və amin de, şirin şəkər səpən (diliniz) ləliniz bizim ruzimiz olsun. (Hafız)

3) İsim və sifətin birləşməsindən əmələ gələn mürəkkəb sifətlər:

$i+s=\text{ms}$

məsələn:

اوقات تلخ [ouğat təlɣ]-qanıqara

جگر تشنه [ceğartəşne]-susuz

خانه خراب [xanexərab]-evi (yuvası) dağılmış

روز به [ruzbeh]-xoşbəxt, (günü xoş, xoşgünlü)

سخن کوتاه [soxən kutah]-qısdanışan

سر مست [sərməst]-sərxoş

عشق ان لولی سر مست خریدار من است

بنده طالع خوشم که در این قحذوفا

(حافظ)

[bənde-ye tale-ye xişəm ke dər in ğəhd-e vəfa, eşğ an louli-ye sərməst xəridar-e mən-əst]

Mən öz taleyimin quluyam ki, bu vəfa qıtlığında o sərxoş gözəlin eşqi mənim xiridarımdır.

زودت نحمیم دامن از دست

دیر آمدی ای نگار سر مست

(سعدی)

[dır amədi ey neqar-e sərməst, zudət nədəhim damən əz dəst]

Ey sərməst gözəl, gec gəlmisən, bu tezliklə sənin ətəyini əldən verməyəcəyik. (Sədi)

4) Sifət və ismin birləşməsindən əmələ gələn mürəkkəb sifətlər:

$s+i=\text{ms}$

məsələn:

ابی رنگ [abi rəng]-mavi
 بلند پایه [bolənd paye]-hündür bünövrəli
 پاکدامن [pakdamən]-mənəvi cəhətdən təmiz, müqəddəs
 تمیزکار [təmizkar]-təmizkar
 جوانبخت [cəvanbəxt]-xoşbəxt, gənc
 حاضر جواب [hazır cəvab]-hazır cavab
 روشن دل [rouşəndel]-ziyalı, maariflənmiş
 که بس تار یک می بینیم شب حجر
 برای ای صبح روشن دل خدا را

(حافظ)

[bər ay ey sobh-e rouşəndel, xoda ra ke bəs tarik mibinim şəb-e hecr]
 Ey işıqlı səhər, sən Allah tez açıl, çünki hicran gecəsini çox qaranlıq görürük. (Hafız)

5) Sifət və feil kökünün birləşməsindən əmələ gələn mürəkkəb sifətlər:

s+fk=ms
 آزاداندیش [azadəndiş]-sərbəst düşüncəli
 باریک بین [barik bin]-dar düşüncəli
 تیزبین [tizbin]- iti görən, sərrast
 خوش بین [xoş bin]-təmiz ürəkli, xeyirxah
 دشوارفهم [doşvarfəhm]-çətin başa düşən (düşülən)
 راست بین [rast bin]-düzdörək, ədalətli
 غریب بواز [qərib nəvaz]-qərİblərə, yoxsullara əl tutan
 نیک اندیش [nik əndiş]-nikbin düşüncəli
 پاکبار [pakbar]-təmiz ürəkli

پیوسته صدر مصطبه ها بود مسکنم
 از جاح عشق و دولت رندان پاکبار
 (حافظ)

[əz cah-e eşğ-o doulət-e rendan-e pakbar, peyvəste sədr-e mostəbəhha bud məskənəm]
 Təmiz ürəkli rindlərin sayəsində həmişə mənim məskənim yüksəklərdə
 olub. (Hafız)

6) İki sadə sifətin birləşməsindən əmələ gələn mürəkkəb sifətlər.

Bu sifətlər özü də iki yerə ayrılırlar:

a) İki sifətin [və] bağlayıcısı vasitəsilə birləşməsindən əmələ gələn mürəkkəb sifətlər;

s+[və]+s=ms

məsələn:

پاکیزه و پاکیزه [pak-o pakize]-tər-təmiz
 نرم و نرم [çərb-o nərm]-totuq-motuq
 دراز و دراز [dur-o deraz]-up-uzaq
 زبر و زبر [zebər-o zerəng]-cəld, çevik
 خرم و خرم [səbz-o xorrəm]-yamyaşıl, güllü-çiçəkli
 سرخ و سفید [sorx-o sefid]-ağlı-qırmızılı
 شل و ول [şol-o vel]-boş, sallaq, yöndəmsiz

b) Sadəcə olaraq iki sifətin birləşməsindən əmələ gələn mürəkkəb sifətlər;

s+s=ms

سرخ تیره [sorx-e tire]-tünd qırmızı

نیم رسمی [nim rəsmi]-yarı rəsmi

نیم گرم [nim gərm]-ilıq, az isti

نوجوان [nou cəvan]-yeniyetmə, gənc

c) İki eyni sifətin təkrarı ilə əmələ gələn mürəkkəb sifətlər;

خم خم [xəm-xəm]-əyri-əyri, əyri-üyrü

لخت لخت [loxt-loxt]-lüt-lüt, çılıp-çılpaq

پیچ پیچ [piç-piç]-buruq-buruq

ز یفما چه آورده ای گفت هیچ

بد و گفت کا ی سنبلت پیچ پیچ

(سعدی)

[bedu qoft key sonbolət piç-piç, ze yəğma çe avərdei qoft hiç]

Ona dedi ki, ey buruq-buruq saçlı, qarətdən nə gətirmisən, dedi-heç nə. (Sədi)

در جعد پیچ پیچ تو هر مو گره گره

ای طره ای تو خم خم و گیسو گره گره

(جامی)

[ey torze-ye to xəmə-xəm-o gisu gereh-gereh, dər cəd-e piç-piç-e to hər mu gereh-gereh]
Ey saç qıvrım, höriyü düyün-düyün, sənin hər qıvrım telin də düyün-düyündür. (Cami)

7) İsim və feil əsasının birləşməsi vasitəsilə əmələ gələn mürəkkəb sifətlər;

i+fə=ms

məsələn:

توفان زاد [tufan zad]-tufandan doğulmuş

پابست [pabəst]-əl-ayağı bağlı

خاچ پەرست [xaç pərəst]-xristian, xaçpərəst

سرامد [səraməd]-dahi,üstün, korifey

سربست [sərbəst]-çətin vəziyyətli

کارآمد [karaməd]-bacarıqlı

سرنوشت [sərnevəst]-tale

عیم مکن بر رندی و بد نامی ای حکیم

کین بود سرنوشت ز دیوان قسمتم

(حافظ)

[eyb məkan bər rendi-və bədnami ey həkim, kin bud sərnevəst ze divan gəsmətəm]

Ey həkim, məni rindlikdə və bədnamılıqda təqsirləndirmə, çünki mənim taleyim əvvəlcədən bu olub. (Hafiz)

8) Sifət və feil əsasının birləşməsi vasitəsilə əmələ gələn mürəkkəb sifətlər;

s+fə=mf

məsələn:

آزاد نھاد [azad nəhad]-alicənab

پاک نھاد [pak nəhad]-vicdanlı, namuslu

خام پخت [xam poxt]-alaçıy

دیر فرست [dirferəst]-tələsik olmayan, gec yetişən

سست نھاد [sost nəhad]-süst, əsası möhkəm olmayan

غیر زاد [ğeyre zad]-yad, özgə, başqa qəbilədən olan

نوساخت [nouxaxt]-yeni tikilmiş (bina)

نیک نھاد [nik nəhad]-xeyirxah

که این عجزه عروس هزار داماداست

مجوی درستی عهد از جهان سست نهاد

(حافظ)

[məcuy dorosti-ye əhd əz cəhan-e sostnəhad ke in əcuze ərus-e hezar damadəst]

Süst bünövrəli dünyadan vəfa gözləmə, çünki bu qarı (gidi dünya) min bəyin gəlinidir. (Hafiz)

9) İsim və feili sifətin birləşməsi vasitəsilə əmələ gələn mürəkkəb sifətlər:

i+fs=ms

məsələn:

آب ندیده [ab nədide]-su görməmiş, susuz

آب گشیده [ab keşide]-islanmış, su çəkmiş

باقی مانده [baği mande]-artıq qalmış, yerdə qalan

تحصیل کرده [təhsil kərde]-savadlı, təhsil almış

جهان دیده [cəhandide]-dünya görmüş

چین خورده [çin xorde]-qat kəsmiş, qırışmış

دل باخته [del baxte]-1)qorxmuş 2) aşiq olmuş

دل آزرده [del azorde]-ürək ağrıdan, acınacaqlı

دل آسوده [del asude]-rahat, azad

خو آب الوده [xabalude]-yuxulu

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Azəri Ə.İ., Fars dili, ADU nəşriyyatı, 1952
2. Budaqov R.A. Dilçiliyə dair очерlər, Bakı, Azərneşr 1956. (səh.176-185)
3. Mütəsisir Azərbaycan dili, (sintaksis), ADU nəşriyyatı, Bakı, 1959
4. Azərbaycan dilinin qrammatikası, I hissə, Azərbaycan SSR.EA nəşriyyatı, Bakı, 1960
5. Məmmədov N. Dilçiliyin əsasları, Bakı, 1961
6. Cəfərov S. Azərbaycan dilində söz yaradıcılığı, Bakı, 1961.
7. H.Əlizadə, N.Hatəmi. Fars dil, Azərneşr, 1961
8. Məmmədov N, Axundov A. Dilçiliyə giriş, Bakı, 1966
9. Hatəmi N. Fars dili, Bakı, 1984
10. Rüstəmov T. Fars dili, Tehran 1997

11. Rüstənova T. Fars dili, Bakı, 2004
12. H.Hatəmi. Farsca-azərbaycanca lüğət, Tehran, "Nəşer" nəşriyyatı, II cild, 1999
13. L.Mahmudova, Fars dili, II k. üçün, Bakı, 2014.

Rus dilində

1. Бакъханов А.А. Краткая грамматика персидского языка, Тифлис, 1841.
2. Жуковский В.А. Материалы для изучения наречий, Санкт-Петербург, 1888
3. Залеман К.Г. и Жуковский В.А. Краткая грамматика новоперсидского языка, Санкт-Петербург, 1890
4. Мирза Джафар. Грамматика персидского языка, Москва 1900
5. Бертельс Е.Э. Грамматика персидского языка, Ленинград, 1926
6. Жирков Л. Персидский язык, Москва, 1927
7. Бертельс Е.Э. Учебник персидского языка, Ленинград, 1932
8. Овчинникова И.К. Учебник персидского языка, часть I, Московского университета, 1956
9. Пейсинов Л.С. Вопросы синтаксиса персидского языка, Москва 1959.
10. Овчинникова И.К. и Мамедзаде А.К. Учебник персидского языка, издательство Московского университета, 1966
11. В.Б.Иванов, Е.Л.Гладкова, Учебник персидского языка, часть II, Москва, «Филология», 2004

Fars dilində

1. Əbdolrəhim Homayun-Fərox, Dəstər-e camee-ye zəban-e farsî, Tehran, 1338
2. Doktor Pərviz Natel Xanləri, Dəstür-e camee-ye zəban-e farsî, rəvəş-e nou, bəraye dure-ye əvvəl dəbirestanha, Tehran, 1348
3. Doktor Məhəmməd Cəvad Məşkur, Dəsturnamə, Tehran, 1346
4. Məhəmməd Cəvad Şəriət, Dəstür-e zəban-e farsî, Esfəhan, 1345

Açar sözlər: sifət, isim, feili sifət, qoşma, feil

Ключевые слова: прилагательное, существительное, причастие, приставка, глагол

Summary

In the Persian Language as in many world languages adjectives play an important role in linguistics.

This article is about compound adjectives about suffixes and prefixes forming derivative adjectives and about their characteristics and functions.

In the given article the author besides her own opinions and thoughts used and expressed opinions and thoughts of other orientalists of Azerbaijan Iran and Russia.

Резюме

В персидском языке, так-же как и во многих мировых языках прилагательные играют важную роль в языке знаниями.

В данной статье говорится о сложных прилагательных, о суффиксах и префиксах, образующих сложные прилагательные и об их характеристике и функциях.

В данной статье автор помимо своих мнений и мыслях, так-же использовал мнения других мировых ученых-языковедов.

RƏYÇİ: dos. Ə. Məmmədova